

edice OSUDY

Patrick Sbalchiero

Gaudí – Boží architekt

Duchovní portrét
katalánského génia

edice **OSUDY**

Patrick Sbalchiero

Gaudí – Boží architekt

Duchovní portrét
katalánského génia

karmelitánské
nakladatelství

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Sbalchiero, Patrick, 1960-

[Antoni Gaudí. Česky]

Gaudí - Boží architekt : duchovní portrét katalánského génia / Patrick Sbalchiero ; z francouzského originálu Antoni Gaudí ... přeložila Marie Benáková. -- V Praze : Karmelitánské nakladatelství, 2025. -- 219 stran, 12 nečíslovaných stran obrazových příloh. -- (Osudy ; svazek 100)

Vydalo Karmelitánské nakladatelství ve společnosti KatMedia, s.r.o.. -- Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7566-412-9 (brožováno)

* 72.071.1 * 27-4 * 27-584 * 27-58 * 72(460) * 726.5 * 72/76:2 * 2:316.644 * 929 * (460) * (092)

– Gaudí, Antoni, 1852-1926

– architekti -- Španělsko -- 19.-20. století

– křesťanský život -- Španělsko -- 19.-20. století

– duchovní život -- Španělsko -- 19.-20. století

– křesťanská spiritualita -- Španělsko -- 19.-20. století

– španělská architektura -- 19.-20. století

– církevní architektura -- Španělsko -- 19.-20. století

– umění a náboženství -- Španělsko -- 19.-20. století

– náboženské názory a postoje -- Španělsko -- 19.-20. století

– Barcelona (Španělsko)

– biografie

72 - Architektura [21]

929 - Biografie [8]

*Automatizované vytěžování textů nebo dat z této publikace
ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU je bez souhlasu majitele
autorských práv zakázáno.*

© 2022, Groupe Elidia

Éditions Artège, www.editionsartège.fr

Czech edition © KatMedia, s. r. o., Praha, 2025

ISBN 978-80-7566-412-9

„Největší architekt tohoto století.“

LE CORBUSIER

„A nyní leží v hrobě – korunován svým snem,
který je sice kamenný,
ale zároveň lehký jako mlžný opar.
Spí se svým snem nad hlavou,
jako by to byl baldachýn.“

LLORENÇE RIBER

„Zastavovat by měly tramvaje, ne chodci!“

ANTONI GAUDÍ

Úvod

„Jmenuji se Gaudí, s důrazem na poslední samohlásku. Jde o jméno odvozené z latinského gaudere, radovat se. Mou radostí je láska k mé profesi.“¹

Tato prostá slova shrnují vše, co lze říct a napsat o Antoni Gaudím, který se na katalánské umělecké obloze objevil náhle jako meteorit a stal se jednou z trvale zářících hvězd na nebeské klenbě světových umělců.

O tohoto muže jsem se začal až vášnivě zajímat před několika lety. Možná za to z části mohou mé kořeny. V jeho rodné zemi, Katalánsku, se na počátku 20. století narodila také moje prababička. Měl jsem to štěstí, že jsem ji mohl několikrát navštívit a tuto domovinu slavného architekta postupně objevovat. Reus, oblast, v níž strávil své dětství, klášter Montserrat, na němž vlastníma rukama pracoval, a především Barcelonu, kterou tolik miloval a pro niž vytvořil úžasné stavby, mezi nimiž vyniká Sagrada Família, jeho mistrovské dílo. Tento symbol katalánského hlavního města ovlivnil evropskou kulturu jednou provždy. Patří mezi symboly, které z kolektivní paměti lidstva nikdy nezmizí.

Umělecké dílo je jedna věc, umělec je věc druhá. Pokud předpokládáme, že za velkým dílem většinou stojí „velký“ člověk, můžeme být překvapeni, někdy i zmateni, plochostí Gaudího biografie, prostotou jeho vzpomínek a jednotvárností portrétu, který vykresluje

on sám nebo jeho okolí. Jeho osobnost, myšlenky a hodnoty nás matou, protože jeho obyčejná a nevýrazná životní cesta je na hony vzdálená naší obvyklé představě o životním příběhu geniálního umělce.

Gaudí není jediný. Rozpor mezi životem a dílem najdeme v minulosti i u jiných osobností. Kdo by si dokázal představit, že je Hieronymus Bosch, který žil jednotvárným životem až do své smrti v rodinné dílně v Bois-le-Duc, malířem vidoucím „za obzor“, ztvárňujícím až neuvěřitelné představy. Co víme o zbožnosti Caravaggia, excelentního autora obrazů *Korunování trním* nebo *Povolání svatého Matouše*, který musel uprchnout z Říma poté, co se zapletl do souboje? Jak koresponduje neúspěch Eugène Delacroixe v soutěži o Římskou cenu a jeho technické nedostatky během studia na pařížské Beaux-Arts s výjimečností tohoto umělce, který je někdy považován za největšího malíře od dob Rembrandta (Élie Faure)? Kdo by hádal, že se v nevýznamném pojišťovacím agentovi skrývá Franz Kafka? Kdo by rozpoznal v prostém zahradníkovi velkolepého filozofa Ludwiga Wittgensteina?

Spisovatelé dobře vědí, že biografie je velmi obtížným žánrem. Tvůrčí proces je tajemný a biografická data či studium umělcova charakteru ho ani zdaleka nevystihnou. To, co nazýváme genialitou, je paprsek probleskující zpod hutného pláště každodennosti.

Gaudí není výjimkou. Patřil k lidem, jejichž bohatství netkví ve společenském životě, ale v hloubce jejich vnitřního světa. Jeho život se nepodobal románu. Ne-

cestoval a s výjimkou několika krátkých výletů po Katalánsku a jižní Francii trávil celé své dny v Barceloně.

Neměl rád překvapení, jeho život měl pevný řád. Pokud to bylo možné, vyhýbal se výjimkám a dával přednost předvídatelným věcem. Neznal slávu ani úspěch, byly mu lhostejné. Už jeho předkové žili životem bez prudkých vzestupů či pádů, načrtnutým pevnými tahy, stejně jako zdi jeho staveb.

Tato kniha není nějakou novou Gaudího biografií v pravém slova smyslu. Není ani odbornou knihou o architektuře: skromné dovednosti jejího autora by mu nedovolily se do takového dobrodružství pouštět.

Naší snahou bylo co nejlépe popsat vnitřní život tohoto katalánského architekta. Když používáme slovo „biografie“, máme na mysli biografii duchovní. Jinak řečeno biografickou esej o Gaudího Bohu, o jeho duchovním životě a o jeho pohledu na víru, církev a svaté.

Někteří spisovatelé považují duchovní rozměr lidského života za vedlejší nebo podřadný. U Gaudího je však zcela zásadní.

Již za svého života byl Gaudí nazýván „Božím architektem“. Byl oddaným katolíkem, věrným tradici svých současníků, své země a své rodiny. Své přirozené schopnosti, čas a energii věnoval službě Kristu. Považoval se za jeho skromného služebníka a chtěl mu prostřednictvím svých uměleckých děl sloužit.

Skutečně, Antoni Gaudí sám sebe nepovažoval za architekta v technickém slova smyslu, za estéta fascinovaného krásou nebo za teoretika umění pro umě-

ní. Za svou nejdůležitější roli pokládal službu Bohu. Umění chápal jako nástroj darovaný lidem, aby skrze plastické tvary staveb vnímali radostnou zvěst evangelia. Zdi, které stavěl, stěny, které kreslil, věže, které vztyčoval, ozdoby, které navrhoval, vše v něm vyvěralo z neobyčejné duchovnosti. Jeho architektonické plány nebyly pouhými projekty, ale spíše písmeny Boží abecedy.

Jeho dílo bylo bezpochyby umělecké i funkční, především však bylo teologické. Bylo podobou Slova, které se stalo tělem, viditelným výkladem neviditelné milosti. Gaudí plně důvěřoval Boží prozřetelnosti a svěřoval jí vše: své stavby, vztahy, materiální potřeby, celý svůj život. Netrápil ho ani zevnějšek, ani to, co si o něm myslí druzí, ani chudoba, ani bohatství. Měl oči pouze pro Krista, v němž viděl svůj lidský i umělecký cíl, k němuž chtěl spolu s celým lidstvem směřovat. I proto řekl:

„Dnešní chrámy jsou více o uměleckém ztvárnění než o duchovním prožívání.“²

Cožpak barcelonský arcibiskup, Narciso Jubany i Arnau, neoznačil chrám Sagrada Família za „mystické vytržení“? Katolická tradice je však ve vztahu k mystickým zkušenostem opatrná a upřednostňuje hrdinství evangelních ctností před senzační povahou extází a vizí. Církev zahájila proces Gaudího blahorečení a podle obvyklého postupu svatořečení nejprve

zkoumala jeho morální život. Katalánský architekt byl uznán za „služebníka Božího“, tj. člověka uznávaného pro sílu své víry, bohatství a rozsah své zbožnosti, jasnost a výši svých duchovních myšlenek, teologickou přesnost svých slov a spisů, svou mravnost a především svou lásku ke všemu stvoření. Církev již prohlásila, že tyto kvality v Gaudího životě nalézá.

Sloužit Bohu znamená sloužit člověku, myslel si Gaudí. Neboť Bůh je pravdou, a pro věřící má pravda tvář. Tvář Ježíše, kterou chtěl tento architekt zobrazovat i v jejím trpícím lidství, neboť v něm odhaluje svou božskou identitu.

„Zraněné tělo ukřižovaného Krista vyjadřuje hloubku jeho utrpení. Hled'me, jaká síla a pravda se zračí v jeho tváři!“³

Napsal také:

„Krása je září pravdy. A protože je umění krásou, bez pravdy žádné umění neexistuje.“⁴

Dogma o Kristově vtělení, o němž se Antoni učil nejprve v lavicích piaristické základní školy a poté při studiu cisterciáckých a františkánských tradic, bylo hnacím motorem jeho víry. Jeho silná úcta ke Svaté rodině vychází právě z něj. Pod hrotem jeho tužky se krása stává služebnicí pravdy. Umělecká vyjádření, která nesměřují k transcendenci, považoval za zcela zbytečná.

Ideální umělec podle Gaudího zachycuje Boha, který je mimo prostor a čas, a zároveň poukazuje na to, že se jeho Syn ponížil a začlenil do řádu stvoření. Pokud umělcovy oči či ruce nevede tato kenoze, stává se jeho práce marnou.

Gaudí chápal vtělení takto: Ježíš přišel mezi lidi, aby se s nimi sjednotil. Během svého pozemského života měl rozum, vůli a emoce stejné jako jiní lidé. Na palestinských cestách potkávali jeho současníci muže s tělem a tváří. Když se Bůh vtělil, nejenže přijal lidskou podobu, ale stal se součástí palestinské kultury prvního století. Ježíšovo umučení a vzkříšení jsou historickými událostmi, k nimž došlo za vlády císaře Tiberia. Stejně tak je Gaudího umění „vtělením“ evangelia do katalánské kultury. Jeho genialita, jeho estetické a stylistické inovace neexistují pouze samy pro sebe, ale hlásají pravdy víry. Víry, která prostupuje realitu konkrétní společnosti, kultury a civilizace.

Pokud se toto „vtělení“ architektovi podaří, stává se spolupracovníkem Božího stvoření, dělníkem jeho milosti. Pokud selže, je estétem odtrženým od transcendentna, řemeslníkem zbytečností a přepychu.

Na stránkách této knihy se pokusíme ukázat, že Gaudí dělal vše pro to, aby se od své cesty neodklonil. Organizoval svůj každodenní život a čas podobně jako mniši, s nimiž se cítil spřízněný:

„Umělec by měl být mnichem.“⁵ Tento citát by snad vzbuzoval úsměv, kdyby se náš architekt pevnými ná-

boženskými zvyky a tradicemi skutečně neřídil. Jeho život se podobal liturgii a jeho umění svátosti.

Mnoho katalánských autorů, a poté i francouzských, anglických, německých, italských..., o Gaudím psalo a zdůrazňovalo jeho uměleckou genialitu, která byla uznávaná na počátku 20. století na Iberském poloostrově a později po celém světě. V roce 1984 bylo hned sedm jeho děl zapsáno na seznam světového dědictví UNESCO. To je rekord!

Gaudí je v dějinách umění skutečně někým výjimečným. Jak svým estetickým cítěním, tak neuvěřitelnou originalitou svých staveb. Na uměleckém nebi je jedinečnou třpytivou hvězdou mezi tisíci jinými, ačkoli část jeho díla zůstala nedokončena, jako například Sagrada Família, jejíž stavba by měla být hotová v roce 2026.

Jako jediný uvažoval o architektuře a různých formách uměleckého vyjádření jako o syntéze, o symbióze mezi člověkem a jeho prostředím, minulostí a současností, venkovem a městem, katalánskou kulturou a zbytkem světa. Jeho umění má univerzální dosah.

Gaudího přínos současné architektuře, stavebním technikám a používání různých materiálů, které byly do té doby do značné míry opomíjeny, je zásadní. K tomu tématu existuje dostatek literatury, nebudeme se jím tedy znovu zabývat. Poznamenejme jen, že se jeho dílo vyznačuje eklekticismem (budovy, sakrální stavby, zahrady apod.) a zároveň je každý z jeho devadesáti projektů výsledkem pečlivého osobního promýšlení.

Jedním ze znaků jeho geniality je snaha nezahazovat minulost, ale navázat na architektonické tradice Katalánska, které miloval a bránil, a zároveň je překonávat. Druhým znakem je preciznost, s níž spojoval přírodu (říkal, že je „velkou otevřenou knihou“) s uměním a harmonicky zasazoval každé ze svých děl do konkrétní zeměpisné oblasti. Neustále rozvíjel organický styl inspirovaný tvary, které sesbíral díky své vzácné pozorovací schopnosti a bezchybné paměti. Neměl rád pravé úhly, protože si myslel, že se v přírodě nevyskytují. Přírodní tvary, které vzešly z Boží představivosti, neznají přímé linie, ale dávají přednost křivkám...

Antoni dosáhl dokonalé syntézy: používal různé umělecké proudy současnosti (stal se vynikajícím představitelem katalánského modernismu), aniž by opustil proudy minulé. Není náhodou, že umění starověkého Řecka považoval za jeden z vrcholů civilizace. Zároveň byl ovlivněn současnými umělci jako např. Ruskinem, Viollet-le-Ducem nebo Rodinem. Ve svých rukou harmonicky propojil expresionismus, symbolismus a další podoby moderní architektury. Lépe než kdokoli jiný také kombinoval nejrozličnější materiály: ocel, železo, sklo, keramiku, kameninu apod., aby z nich vytvořil výjimečnou symfonii estetiky.

11. července 2010 navštívil Barcelonu papež Benedikt XVI. V přeplněném chrámu Sagrada Família pronesl následující slova:

„[Gaudí] příkladně pracoval na kultivaci lidského svědomí ukotveného ve světě, osvíceného a posvěceného Kristem. [...] Skrze své dílo nám ukazuje, že Bůh je pravou mírou člověka, že tajemství skutečné originality spočívá, jak sám říkal, v návratu k počátku, kterým je Bůh. Sám otevřel svou mysl Bohu a byl schopen vytvořit v tomto městě prostor krásy, víry a naděje, který člověka přivádí k setkání s tím, kdo je Pravdou a Krásou samou.“⁶

Papež svými slovy uchopil toto vzácné propojení víry a umění, estetické i duchovní spojení pozemského a věčného života, spojení mezi Bohem, který je zdrojem veškeré krásy, a leskem pomíjivých věcí.

Tímto spojením byl sám Gaudí, „Boží architekt“, jehož život, osobnost a sny, jedním slovem jeho lidství, je – jak sám říká – zakotveno v bezmezné důvěře v Boha, kterému naslouchá v tichosti svého srdce.

Církev slovy papeže Pavla VI. prohlásila, že „rozkol mezi evangeliem a kulturou je bezpochyby tragédií naší doby“⁷. Tato teologie krásy získala tvář v roce 1982 blahořečením Fra Angelica (1400–1455), florentského „malíře andělů“. Tento velký umělec, dominikán, byl mužem mimořádné víry. Evangelium hlásal skrze dokonalé tvary svých děl. Bude Gaudí dalším Fra Angelicem?

Toto srovnání není nesmyslné. Stejně jako jeho dávný geniální předchůdce byl Antoni Gaudí především

hluboce věřícím člověkem. A to je ještě slabý výraz pro důvěru, s níž celý svůj život – soukromý i veřejný – přinášel před Boží tvář.

Architekt paláce Güell nevnímal žádný rozpor, dokonce ani dočasný, mezi každodenním životem a vírou, a ještě méně mezi vírou a architekturou, protože umění činí Boží krásu viditelnou. Aby toho dosáhl, nemůže architekt rozdělit jednotu víry ani sám v sobě, protože by tím ztratil svou lidskost. Podobně jako vtělený Kristus, pravý Bůh a pravý člověk, v němž se božství a lidskost nesmíchávají ani nepřetlačují, se umělec musí, s pomocí milosti, stát celistvou bytostí, jejíž srdce i intelekt směřují k Stvořiteli.

Pojďme ještě dál. Podle Gaudího je umělcem především ten, kdo svůj život, schopnosti, touhy a plány obětuje Bohu v modlitbě. Žil Gaudí nějakou formu „městského mnišství“? Je moderním vzorem svatosti?

Abychom na tyto otázky odpověděli, tiše pootevřeme dveře jeho pokoje v parku Güell...

1. kapitola

Stručná historie Katalánska a Barcelony

Naším cílem není předložit čtenářům ucelený obraz katalánské historie, ale chceme nabídnout několik klíčů k lepšímu porozumění této zemi a její kultuře, prostředí, v němž se Gaudí pohyboval. Slavný architekt není někým, kdo by „spadl z nebe“, kýmsi bez minulosti a bez kořenů. Jeho dílo v sobě nese tíhu dějin, sílu jeho duše a krásu jeho umění.

Katalánsko bylo osídlené velmi brzy. Díky objevu zkamenělého zubu poblíž obce Tautavel ve francouzském departmentu Pyrénées-Orientales v roce 1965 a zejména díky následnému nálezu lebky šest let poté víme, že pravěký člověk, pojmenovaný podle této obce, žil v této oblasti v období 570 000 – 400 000 let před naším letopočtem. Sdružoval se ve velmi malých komunitách, neovládal oheň, ale vyráběl některé nástroje, které mu umožňovaly zabíjet zvířata a drtit jejich kosti.

Přítomnost člověka na tomto území během středního paleolitu (350 000 – 45 000 př. n. l.) je také doložena. Paleontologové objevili v Banyoles čelist datovanou asi 250 000 let př. n. l. Mezi další místa s prehistorickým významem patří např. jeskyně Serinyà, Pla de l'Estany, Cau Del Duc, Mollet atd. Dále je třeba zmínit naleziště Forn de Sugranyes v Reusu, Gaudího rodném městě. Ani období pozdního paleolitu (45 000 – 12 000 př. n. l.) není prosté nálezů: naleziště Cova de Reclau Viver, jeskyně Arbreda a Cau de les Goges potvrdily přítomnost člověka v tehdejší Katalánsku. Další archeologické vykopávky odhalily technický pokrok v epipa-

leolitu a mezolitu (Sant Gregori u Falsetu, El Filador, Margalef v Montsantu). Katalánskou neolitickou dobu charakterizovalo lovectví a sběračství, zatímco usídlování zde postupovalo pomaleji než v jiných částech Evropy. Mezi významnými nalezišti tohoto období zmiňme jeskyně Gran a Freda, které se nacházejí v Montserratu, katalánském významném duchovním centru, které bylo, stejně jako mnoho dalších křesťanských svatyní, před svou christianizací místem pohanského osídlení.

Asi 2000 let př. n. l. začali Katalánci vyrábět předměty z mědi. V letech 1800–700 př. n. l., kdy se objevily techniky práce s bronzem, přišly do této oblasti indoevropské národy, které zde založily první, velmi malé, městské státy. Tyto migrační toky přispěly k formování katalánské identity na počátku doby železné a zejména v antickém řecko-římském období. V té době se objevilo regionální písmo.

Krátce před invazí římských armád se Iberové postupně usadili v Katalánsku a na velké části Pyrenejského poloostrova. Podle starověkých autorů se dlouho věřilo, že tito muži a ženy pocházeli z Afriky. Ve skutečnosti došlo v průběhu staletí k sblížení několika etnických skupin, které postupně vytvořily společnou kulturu. Velká část těchto Iberů má indoevropský původ. Až do obsazení Římany ve 2. století př. n. l. ovládali region, rozšiřovali zemědělství, rozvíjeli obchod (včetně obchodu se severními národy, jako byli Galové a samozřejmě také Řekové) a zakládali první města: Ilerda

(Lleida), Biscargis, Indika (Ullastret), Gerunda (Girona). Řečtí obchodníci založili na pobřeží v Roses či v Empúries (Emporion) kupecké kolonie.

V roce 202 př. n. l. k sobě toto území připojil Řím. Hispánie se stala západní částí Římské říše a zrodila se Barcelona, známá jako Barcino. Obyvatelé spravovali svá města podle římského práva a v roce 212 získali díky Caracallovu ediktu římské občanství. Místní zemědělství, rozvíjené zavlažováním, vzkvétalo (vinná réva, olivovníky atd.).

Téměř dvacet staletí poté si architekt Sagrada Família připomněl, že jeho dávní předkové navázali kontakty s cizími národy, s nimiž sdíleli vkus, hodnoty a zájmy. Jeho dílo se stalo novým vyjádřením těchto setkávání. Myšlenky a náboženství po světě kolují spolu s obchodem a s lidmi. Gaudí si byl vědom, že z těchto setkání mezi materiálním a duchovním světem vzešla katalánská duše, jako by byla bájným tvorem vynořujícím se za slunečního světla z vln Středozemního moře.

Během období Pozdní říše získalo Katalánsko přibližně tu podobu, kterou známe dnes: v roce 293 byly provincie na Pyrenejském poloostrově přeorganizovány. Především od 3. století se pomalu šířila křesťanská víra. Za méně než jedno století křesťanství převládlo.

V 5. století plenili Suavové, Vandalové a Alani Tarraco a Empuries, což vyvolalo masovou migraci obyvatel směrem do údolí řeky Ebro a do horských oblastí. Nicméně díky příchodu Vizigótů si od roku 416 region udržel určitou stabilitu. Vliv tohoto národa, spolupra-